

• Glatz Ferenc: A balsors nemzete?	3
ÉVFORDULÓ	
• Kertész István: A közvélemény történelmükről	5
• Hatházi Gábor: Történelem – régész szemmel	8
• Kovacsics József: Sövényházától Ópusztaszerig	10
FIGYELŐ	
• Kákossy László: Régi és mai egyiptomiak	12
• Szita Szabolcs: Az áldozatok vagyona Svájcban	17
• Pölöskei Ferenc: A képviselői összeférhetetlenség	19
ÉLETKÉPEK	
• Vörös Károly: Pesti karnevál	22
• Burucs Kornélia: A nőkről	26
NYÍLT TÉR	
• Szigeti József: Az Eötvös Collegium középiskolai kisugárzása	269
KALÁSZATOK	
• Penészgomba-mérgezések a történelemben	32
EGY KÉP – EGY ESEMÉNY	
• Varga Judit: Az erdélyi borvíz diadala	33
GYARAPODÓ KÖZGYŰJTEMÉNYEINK	
• Kerzsi Ágnes–Selmeczi Kovács Attila: Rokonnépek és hazájuk	34

Címlapunkon:

A Szent Család menekülése Egyiptomba.

Kopt ikon.

Lásd cikkünket a 12. oldalon!

História

Szerkesztő: Glatz Ferenc

A szerkesztőség tagjai: Engel Pál
Kertész István, Sipos Péter, Szakály Ferenc,
Szász Zoltán

Munkatársak: Demeter Zsuzsanna (kép),
Stemlerné Balog Ilona (kép), Kovács Éva (szöveg),
Horváth Imre (számítógépes tördelés)

Felelős kiadó: História Alapítvány
Elnök: Niederhauser Emil
Szerkesztőség: 1014 Budapest, Uri u. 53.
Telefon: 156-0457 Levélcím: Pf 9. Bp. 1250
A História Alapítvány bankszámlaszáma:
501-012539-4 OTP Bp., I. Ker. Alagút u. 3.

Szedés, tördelés: MTA TTI Kiadványcsoportja
Vezető: Burucs Kornélia
Készült a Veszprémi Nyomda Kft.-nél
Veszprém, Órház u. 38.
Felelős vezető: Fekete István igazgató

Terjeszti: a Magyar Posta
Előfizethető bármely hírlapkészítő postahivatalnál
és a Helimél, 1900 Budapest, Lehel u. 10/a
közvetlenül vagy postautalványon

Megjelenik évente tízszer.
Előfizetési díj: 1 évre 750 Ft
Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi
Vállalat
Budapest, Pf. 149. H-1389

HU ISSN 01392409. Index: 25384

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza!

A balsors nemzete?

Ezeregyszáz év után

A tudomány nem rendeződik az évfordulókhoz. Sem a humán, sem a természettudományok. Rendelésre ritkán lehet valamit „feltalálni” vagy „megtalálni”. Ilyen értelemben a tudományos gondolkodás történelmében az évforduló nem lehet korszakhatár. Az évfordulót a tudományt használó közösség teremti: hangsúlyozni és meghatározni kívánja, hogy a maga múltjában milyen eseményeknek tulajdonít jelentőséget. Eseményeknek, amelyek hosszabb időszakokra vagy akár máig húzódó történelmünk egészére meghatározóak voltak. Az évforduló ünnep (azaz méltatás). Az évforduló visszatekintés (azaz összegzése az elmúltaknak, számvetés). És az évforduló előrettekintés (azaz megérteni: a történelem lezáratlan folyamat, a múlt idézésének a célja, tanulságnyerés a jövőre).

Ünnepelni

Az évforduló ünnep. Örömmre, bánatra alkalmat adó emlékezés éve. 1996 évfordulói: a honfoglalás milleszázadi évfordulója, 1956 negyvenedik, az 1946. évi kitelepítések félszáz éves, József nádor kormányzatba kerülésének kettőszázadik évfordulója. Előlegezett összegezés: mind a társadalom széles tömegei, mind a tudományos elit felnőtten, az európai kultúrkör immáron legjobb hagyományai szerint ünnepeltek. Nem volt a Glóbusz keleti, nyugati vagy immáron déli végeiről megszokott görögtüzes, nemzeti-hatalmi öntömjenézés, és eltűnt a szovjet zóna megszállott nemzetének köreszménye, az állandó önkorbácsolás. Kimozdulunk múltszemléletünkben az előző generációk „illúzió” – „dezillúzió” ellenpólusai közül. Legyen szó honfoglalásról, reformkorról vagy a szovjet korszak történelméről.

Elődeink munkásságából méltányolni mindazt, mi megtartó volt, magunkba szívni mindazt, mi építő lehet ma vagy holnap. (Néhány esztendővel ezelőtt még mosolyogtak, amikor azt állítottuk: a múlt minden alkalmas építőkövét fel kell használni az új épület emelésénél. Ma már a társadalom kiábrándult a múlton civódó, szavazatnyerésre spekuláló percpolitikusokból. Kivetni magunkból a kizárásos történet szemlélet maradványait is! De kihajítani minden gondolkodási nehezéket múltszemléletünkéből: nosztalgiákat, akár az 1918, akár az 1989 előtti Magyarország iránt. Méltatva rostálni.)

Az ünnep alkalmat ad a tudománynak a közszereplésre. Évszázados csábításunk: a tudós állítson emlékműveket, beszéljen hibátlan, mai erkölcsi értékekkel felruházott hősökről, amikor az ezer év harcosairól szól. (Árpádról, József főhercegről, Nagy Imréről stb.) Nehéz ellenállni: a széles közönség oly ritkán kíváncsi ráink. Nappali-éjszakai íróasztal mellett eltöltött évek után a szereplés lehetősége arra csábít bennünket, hogy hízelegjünk a közösségnek. Hogy azt mondjuk, amit elvár tőlünk. A tudós eszmények azonban megkövetelik tőlünk, hogy tudományos következtetéseink öncélúságát ne adjuk fel. Európai társasági eszményeink követelik, hogy magunkhoz emeljük a köznapi gondolkodást. Hogy a társadalomban milliós nagyságrendben a művelt polgárok és közösségeik legyenek jelen. Nem szabad a mindent jobban tudó tudós arroganciájával lebecsülni a köz megoly naiv elgondolásait sem. Megérteni, türelemmel magyarázni a tudományos gondolkodás következtetéseit. Nem a tévedések leleplezése a mi célunk, hanem a tudósi gondolkodás terjesztése. A tudásra büszke felvilágosodástól a szovjet rendszer „hivatalos tudományos álláspontjára”-ig sajátosan vezet egy összekötő híd. A nép felvilágosításáért a nép nélkül éppúgy nem tehet a tudomány semmit, mint a valóban népboldogító szándékú politika sem tudott. Kétszáz év tanulsága.

A tudás legyen értékrendteremtő a közgondolkodásban. Ez a mi célunk az ezredfordulón. De ehhez nem kioktatni kell a társadalmat, hanem megtanítani együttgondolkodni velünk. Téveszmék ostromozása helyett együttgondolkodásra készíteni.

Különben a társadalom szétválik egy nagyon szűk elitre és a „tudatlanok”-ra. Ahogy ezt az Európán kívüli – igaz, nagy teljesítményű – kultúráknál látjuk.

A rendszerváltás egyik sikere lehet: ha képesek leszünk méltósággal és belső önkritikával ünnepelni.

Visszatekintés, számvetés

Az évforduló visszatekintés. Néha meg kell állni. Körülnézni, visszatekinteni. Számot vetni. Megállni az önpusztító rohanásban. Rohanásban, amely kapkodással, ideges, hisztérikus szélsőségekkel párosul. Gyanakvással mindenkivel szemben. Rosszhiszeműségbe átsapó hiperkritika a másik teljesítménye iránt. Értelmiségünk magatartásformájává válik lassan: értelmiséginek lenni jelenti: senkiben és semmiben – azaz a másokban – elismerésre méltót nem találni. Aki kiegyensúlyozott, nyugodt, kiszámítható, méltányolja ellenfele, vitapartnere véleményét – az talán már nem is „intellektuel”.

Visszatekinteni: melyek e kollektív idegbajosság forrásai? A századvégen a hagyományos magyar középosztályok ingerlékenysége – melyet lecsúszásuk miatt éreznek – a forrás? Amikor az ősi családok sarjai ugyan bekerültek az állami hivatalokba, de a hirtelen megjelent magángazdaság és magánhivatalnok-középosztály mint versenytárs elhódította a gazdasági pozíciókat, kétségbe vonva a hagyományos középosztály vezetésre hivatottságát? Hogyan gerjesztette a társadalmi ingerlékenységet az új magán és műszaki polgári középrétegekben az állandó kiszorítottság érzete? Az, hogy az „állam és nemzet” letéteményesei, az „ősiek”, őket állandóan lenézték vagy kinézték. Miként gerjesztette ezen társadalmi-nemzeti asszimilációs nehézségeket az állam szétesése 1920-ban, a hagyományos, magát kereszténynemzeti középosztálynak nevező tisztviselő réteg anyagi és erkölcsi válsága? Azután milyen kisebbségi érzést – veszélyeztetettség tudatot, és ezzel állandó támadásra készséget – hozott magával az 1930–60 között a szociális forradalmakkal a középosztályba emelkedő „népi értelmiség”? Az évszázados szociális-politikai visszazsorítottság dühe, a társadalmi emelkedés vágya indulatos vagy bizalmatlan új középréteg elemeket termelt.

No és az 1944-től sorozatban elkövetett kollektív nemzeti öngyilkosságok? A holocaust, a kitelepítések? Vallás, származás, etnikai hovatartozás alapján fizikailag, erkölcsileg kitaszítani a középosztályok és a paraszti-iparos-kereskedő munkavégzők sok értékét! Az egyházak elleni ateista háború megsemmisítette az évezrede szolgáló egyházi értelmiséget és az erősen hívő-vallásos középosztályt lelkiismereti válságba, egymást gyanúval néző félelembe sodorta. Azután a szociális kitagadás: a régi középosztály maradványát, a legjobb szakértelemmel bíró kis- és középparaszttól, majd a legképzettebb ipari szakmunkás réteget semmisítették meg. „Horthysta”, „kulák”, „munkásarisztokrata” vádaktól harsogtak az új őrsegyváltók. Gyermekük mindenre gyanakvással néztek, visszafojtott lázas indulatokkal keresték hivatalban, társasági fórumokon nagyatyáik, atyáik volt ellenségeit. Azután ’56, majd a konszolidáció őszintétlensége s az újabb őrsegyváltás 1989–96 között, a „kárpotlaskeresés”. Amikor hirtelen mindenki kárpotoltatni akarja magát: a hivatalból, házából elűzött régi középosztály, a kisbirtokától megfosztott kulák, a politikailag megalázott munkásarisztokrata, az üldözött zsidó, a kitelepített sváb, a birtokaitól megfosztott egyház, az ’56-os szabadsághős. Gyakran korábban egymást felváltva üldözők. Hiszen azt az időt senki sem emlegeti, amikor éppen ő volt hatalmon, csak azt, amikor kiszorították. Senki sem kérdezi: mindezt ki fogja finanszírozni? A legfiatalabbak, akik semmiről sem tehetnek? Helyén való, hogy a történelmi kárpotlásra rámege

jövő Magyarországa? Senki sem kérdezi: milyen kollektív idegbajt, ingerültséget kelt a magyar társadalomban az újabb történelmi hisztéria? Noha itt lenne az ideje a kérdéseket feltenni! Mert az évforduló erre is való: megállni, körülnézni, számvetést tenni.

A rendszerváltás azt jelenti: kigyógyítani magunkat évszázados magatartásbetegségeinkből. Új magatartásformákra, új polgári – állam- és társadalompolgári – erényekre van szükségünk. Középosztályunk felelőssége ez, amikor beszél „kultúrdobozainkban”, kultúrmédiáinkban, ír újságjainkban, előad tantermeinkben. Itt alakíthatja az új magatartásformákat.

Az ezredforduló visszatekintés is. Számvetés: milyenek látjuk magunkat, nemzetünket, államunkat, ezredéves történelmünk eredményét? Szembe kell végre néznünk a másfél százada bennünk élő tragikus nemzetszemlélettel. Mintha a magyar nemzet a balsorstól különösen sújtott nép volna.

De vajon más nép nem idézhet-e hasonló szenvedéseket történelméből? Csak a szomszédokat nézve, akár a szlovák, a cseh, a román, az ukrán, a lengyel? Évszázadokig egyszer már volt államiságtól megfosztva (ukránok, lengyelek, románok, csehek, szerbek, horvátok), idegen etnikum vezető rétegének uralma alatt (ugyanők és a szlovákok), szociálisan elvágyva a kor vezető hatalmainak gazdagodásától; technikai kultúrájától. Szinte mindegyikük elmondhatná a magyar himnusz sorait: „balsors, akit régen tép”, és fohászkodhatna: „hozz reá víg esztendő”. Vegyük végre tudomásul: a „balsors” nem magyar kiváltság az európai népek történelmében. Nem beszélve most már a nyugati félteke ősi kiirtott népeinek, a keleti és déli féltekék népeinek történelméről.

Számvetés. Akkor van értelme, ha őszinte. A honfoglalás előtti századokban a magyarok a sztyeppéken maroknyi részét alkották a törzsszövetség népeinek. Belőlük alakult ki a finnugor nyelvű, törökös kultúrájú honfoglaló magyarság. Még itt, a Kárpát-medencében is több nyelven beszélő, sokféle etnikum szokásrendjét őrző népesség. Szinte példátlan siker az európai népek történelmében a 10–15. század: egy nép megőrzi a pusztákról hozott anyanyelvi kultúráját, és ennek keretei között az ősi hitélet, a köznapi élet elemeit, mindehhez felhasználva a nyugati-latin elitkultúra írásbeliségét, fogalomképzési technikáját. Magába olvasztja a nyugatról jött iparosok, földművesek, szerzetesek fejlett technológiáját: a település-, út- és házépítésben, környezetkultúra formálásában, földtörésben, növénytermesztésben, állattartásban, ruházkodásban, érintkezési és viselkedérendszerében, mert megtartotta a pusztákról hozott sajátos nomád etnikai-vallási türelmét, bölcsességét. És így a 16–17. századra, az európai nemzetek születésének korára olyan egyházi és világi értelmisége van, amelyik a valamikor maroknyi finnugor nyelvi érintkezési eszközt, a „magyar nyelv”-et képes immáron egy többmillióes közösség anyagi-értelmi emelkedésének eszközévé tenni. Modernizálódott, hogy életképes maradjon. Sikerült. És a reformkor, majd a *nemzetállamok kora*? Az államban már kisebbségben lévő magyar etnikum ismét képes volt a Kárpát-medence területén a polgárosodás intézményeivel, a korszerű közigazgatás, közbiztonság, a termelés adminisztratív és kulturális feltételeinek megteremtésével biztosítani az itt élők számára az élenjáró technikai, anyagi és szellemi kultúrákhoz való felemelkedést. Mert a polgári magyar állam ez is volt magyarnak, szlávnak, románnak. Nem elsősorban a „nemzetek börtöne”, ahogy néha szomszédaink mondták. S hogy nem sikerült a magyar vezető rétegek sovén részének álma:

Folytatás a 11. oldalon

A balsors nemzete?

Folytatás a 3. oldalról

a velünk egy területi-igazgatási egységben, egy államban élő népek elmagyarosítása? Nem hiszem, hogy ezért kellene ma különösebben tragikusan nézni múltunkra. És Trianon, a régi államterület szétesése? Vitatkoznak történészeink, mennyire volt elkerülhetetlen a történelmi Magyarország felbomlása a századelőn, a nem magyar nemzetek nagykorúságának idején. (Valószínűleg nem.) Vitatkozunk: jobbak-e a máig meglévő kisállami igazgatási egységek e népek szellemi-anyagi gyarapodása számára. (Valószínűleg nem.) De mégis: a magyarság öt, illetve hét államba széttagozódva máig őrzi nemzeti kultúráját a Kárpát-medencében. És ami nem feledhető: ezen anyanyelvi kultúra színvonala tegnapig alkalmas volt arra, hogy az őt használó polgárok fejlett anyagi-szellemi szintet sajátítsanak el, és éljék le életüket a Földön. A valamikori maroknyi finnugor kultúra ma, az ezredvégen tizenöt millió ember legfontosabb önfenntartási – azaz érintkezési – eszköze.

Hol van tehát a balsors? Felül kell vizsgálni középosztályaink eszményeit. Méltatni igényességét, küzdelmes törekvését, csatlakozni a világ élenjáró tudásműhelyeihez. Nemzetmegtartó volta csodálatos. Méltatni kell nemzeti és bizonyos korszakokban szociális elkötelezettségét. De figyelmeztetni kell: ne vetítsenek minduntalan irreális jövőképet, illúziókat a nemzet elé. Ahogy irreális volt a 19–20. században álmodozni a harmincmillió magyar államáról, a közép-európai magyar nagyhatalomról, miközben szétesett a nemzet szállásterülete is. Ahogy irreális volt azt gondolni az utóbbi évtizedekben, hogy a világhatalmak feladják stratégiai és világgazdasági érdekszféra-politikájukat azért, hogy a magyarság politikai vagy nemzeti vagy éppen gazdasági kilátásain javítsanak. Irreális igényekkel lépünk fel egyéni és közösségi szinten egyaránt. Mert tájékozatlanok vagyunk, mert szeretünk nem tudomást venni a valóságról. Azután csalódunk. Mászt okolunk: hol a szomszédokat, hol a jövevényeket, hol a felfoghatatlanság birodalmába emelt, bennünket kísérő „történelmi balsorsunk”-at, hol magát az Istent. Különleges hajlamunk alakult ki az önsajnáltatásra és a bűnbakkeresésre. Így azután nyugodtan követtük el a kollektív nemzeti és szociális öngyilkosságok sorozatát. Nem a „balsors” miatt csoda, hogy a nemzeti kultúra ilyen életerős, hanem az a csoda, hogy középosztályaink sorozatos tévedései ellenére ilyen erősek és életképesek vagyunk. A felülvizsgálat nem maradhat el. Sem világpolitikai, sem belső gazdasági-társadalmi jövőnkről. A délibábok népeként igen rossz eséllyel indulhatunk csak a kibontakozó új világrendszer versenyében. Mind az egyén, mind a közösség szintjén. Reálisan tekinteni múltunkra s jelenünkre végre, ez is a rendszerváltás része.

Előretekintés

Az évforduló előretekintés. Alkalmat adott arra, hogy figyelmeztessünk, önmagunkat is: méltón ünnepelni, reálisan számot vetni – nagy gondunk ezt megtanulni. Ismételjük: szerintünk hazai közgondolkodásunk, és emlékezéseinket szervező középosztályunk az ünnepségeken jól vizsgázott. De legnagyobb gondunk ma mégis az: hozzáértéssel, leleménnyel a jövő alternatíváit fürkészni. A tudományos értelmiség legsürgetőbb feladata most épp ez. Az évforduló csak az ösztönzést adja. Hogy igyekezzünk hosszú távon gondolkodni: polgáraink anyagi és szellemi gazdagodásáról,

hogy a glóbuszméreteken nyitott világpiacon versenyképesek legyenek. Ma, a nemzetgazdaságok falainak leomlása idején az iparosnak, földművesnek, értelmiséginek legszűkebb munkahelye a világpiac része, napi munkateljesítménye és bére a világpiac áraihoz méretik.

A 19. század világrendszere, a nemzetállamok kora most bomlik fel véglegesen. Az akkori ipari-technikai forradalmak csodálatos gépkorszakot varázsoltak a 19–20. századból, s most a szilíciummal, a chippel egy új korszak kezdődött a világban, az informatika kora. Amelyik teljesen át-szervezi az emberi kapcsolatrendszerek technikáját. Figyelmeztetünk: a kontinens kultúróvezeteit, közlekedési-kereskedelmi útjait, évszázada rögzült gazdasági-termelési érdekszféráit most rajzolja át. Nem utolsósorban térségünkben, a világpiacba most betagozódó Közép-Európában, a volt szovjet zónában. Most dől el, hogy a magyar állam területén, illetve a magyarság szállásterületén élő egyének és közösségek milyen anyagi jólétben, milyen szellemi szinten, azaz mennyire versenyképesen élnek meg a 21. századot. A magyar gabona, gyümölcs, állattenyésztés jövője nem egyszerűen gazdasági-földrajzi determináció kérdése, hanem annak kérdése: képes-e az agrárértelmiség megtalálni évszázados termelési kultúrák modernizálásának lehetőségeit? Vajon elég leleményes-e, hogy kitaláljon új, a világpiacon értékesíthető terményeket? S hogy lesz-e elég ereje a tudományos intézmények vezetőinek, hogy érvényre juttassák: a nemzet politikai döntéshozói ilyen szinten gondolkodjanak, ne merüljenek el pártpolitikai csip-csup csetepaték verejtékező harcaiban. Vannak-e lehetőségeink, hogy a vaskorszak és a szovjet rendszer ipari céljaihoz igazított műszaki-fizikusi-kémikusi képzési és kísérleti bázisunkat, majd a reformidők high-tech fejlesztéseit előnyünkre fordítsuk: a képzés, a termelési követelmény szigorításával minőségigényes termelési bázisokat teremtsünk?

És az anyanyelvi kultúránk? A magyar nyelven beszélők azért lehettek a művelt világ részesei az ipari, technikai forradalmak, a polgári kultúra elmúlt másfél száz esztendejében, mert Széchenyi kora a magyar nyelvet képessé tette a fejlett szintű gondolkodásra, az új jelenségek fogalmi megragadására. Írók, költők, papok, mérnökök, földtanászok, állattenyésztők és növénytermesztők szakírói. Az informatika korának kérdésállítása csak a másfél száz évvel ezelőttihez hasonlítható. Mi lesz a kis nyelveket beszélő társadalmakkal a globalizálódó világban? Szétszakadnak – mint a középkorban – egy, a világ kulturális felső szintjét ismerő rétegre (amely jól-rosszul, de olvasta, beszélt a kor lingua franca-ját; a latint) és egy alsóbb termelési szintre szorított rétegre, amely csak a lokális érintkezési eszközt (az anyanyelvet) ismerte? Egyáltalán, elképzelhető-e a mai éltek ezen középkorias jövőképe? Megtűr az informatika, az atomerőművek, az űrhorizontú technikai gondolkodás „tudatlan segéd munkásokat”? Ahogy a korábbi technológiák azt megtűrték. Vajon nem kellene-e a jövő technikai-termelési kultúrigényeiből kiindulni, amikor anyanyelvünkről (kis nemzetek anyanyelveiről), oktatási, publikációs rendszereinkről, tv-rádió kultúránkról beszélünk? Vajon igazunk van, amikor a nyelvi érintkezés kérdését a jövőbeni magyar társadalom szociális-anyagi és technikai-termelési alapkérdései közé soroljuk?

Az évforduló ünnep, visszatekintés, előretekintés. Néha meg kell állni, gondolkodni. Azután cselekedni. Hogy visszanyerjük önbecsülésünket, hitünket...

GLATZ FERENC